

ЖЕРТОВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

(Житомирський державний університет імені Івана Франка
кандидат історичних наук, доцент)

Якщо матеріальні збитки, заподіяні Україні в роки Другої світової війни, значною мірою відображено, то демографічні втрати, на жаль, ще далекі від остаточних підрахунків.

Перші спроби їх уточнення було здійснено радянською історіографією. Характерно, що історики повоєнних часів вимушені були в цьому питанні дотримуватися точки зору партійних вказівок та військової статистики. Здебільшого приводились дані про загальну кількість військових втрат по Радянському Союзу. За часів Й.Сталіна прямі втрати визначено у 7 млн. чоловік. М.Хрущов збільшив їх до 20 млн., Л.Брежнєв – понад 20 млн., М.Горбачов – до 27-28 млн. чоловік.

Варто зауважити, що подібна (на наш погляд, антигуманна О.К.) маніпуляція цифровими даними стосувалася лише військових (прямих) втрат. Поза увагою залишилися санітарні (демобілізовані внаслідок важких поранень і померлі в перші повоєнні роки), військовополонені, загиблі, яких було залучено до військових дій у штрафних батальйонах, цивільне населення, серед яких значну частку становили й депортовані, а також засуджені по різним політичним мотивам у 1945 – 1953 роках.

Завдяки аналізу раніше закритих архівних документів, останнім часом у працях українських, російських і білоруських дослідників зроблено спробу наблизитися до більш уточнених показників прямих втрат СРСР у війні. Зауважимо, що при встановленні кількості безпосередніх втрат здійснено відхід від усталеного в радянські часи методу статистичного обліку наявних документів. В першу чергу, до обліку загиблих учасників бойових дій включено 1938-1945 роки. Застосовано балансовий метод порівняння призову до лав діючої армії в роки війни до кількості збройних сил СРСР станом на 1 січня 1946 року. Для підрахунку жертв серед цивільного населення використано метод демографічних показників його кількісного складу на початок та кінець війни. За першим показником ця цифра склала 296219 тис. військових, для цивільного населення, за неповними даними, - 20371 тис. чоловік.

Між тим, в цих дослідженнях відсутня загальна оцінка втрат народу України в Другій світовій війні. Знову ж таки, за основу бралася цифра, подана в 1975 році, з нагоди 30-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, першим секретарем ЦК Компартії України В.Щербицьким у 6750 тис. чоловік. Ця цифра не викликає сумніву, але вона потребує певного уточнення. Адже сюди включено не лише втрати українських бійців, підпільників, радянських партизанів, (за виключенням учасників націоналістичного руху Опору О.К.), цивільного населення, а й депортованих

на роботи до Німеччини, певна кількість з яких згодом повернулися на Батьківщину, й розстріляних військовополонених на території України, в лавах яких перебували й представники інших національностей.

Впродовж 2000-2009 років українські дослідники здійснили більш уточнюючі підрахунки щодо військових втрат та жертв серед цивільного населення України в роки Другої світової війни, опублікувавши фундаментальні монографії : «Звитяга і жертвовність. Українці на фронтах другої світової війни», «Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941-1945», «Полягли в снігах Суомі», «Загиблі на чужині». Доповненням до них є 143-х томна «Книга Пам'яті України» та значна кількість томів «Книга Скорботи України» по всім 24-м областям й Автономній Республіці Крим. Готується до видання «Звід пам'ятників історії та культури України», в історичному розділі якого значна увага буде приділена увічненню пам'яті українського народу в Другій світовій війні.

За даними вже опублікованих джерел можна вийти на загальну оцінку безповоротних втрат 1938-1945 років громадян України в сукупності з представниками українського походження, призваних до лав діючої армії з інших союзних республік Радянського Союзу.

До лав Червоної Армії (з 1943 року Радянської) за 1941 – 1945 роки з України призвано близько 7 млн. чоловік. З них загинули на фронтах Другої світової війни, померли від ран в госпіталях, пропали без вісти 4,1 млн. солдат та офіцерів.

4559 тис. радянських воїнів, з них 3,5 млн. у 1941-1942 роках, потрапили в полон. 2723 тис. розстріляні, померли в концентраційних таборах смерті, спалені в крематоріях. Частка українців серед них становила 544600 чоловік.

16 тис. українців загинули, перебуваючи в охоронних і поліцейських частинах, в складі дивізії СС «Галичина», РВА (Російська визвольна армія), УВВ (Українські визвольні війська).

100 тис. членів націоналістичного руху Опору ОУН-УПА загинули, були розстріляні окупаційними німецькими військами.

4,5 млн. цивільного населення України розстріляно, закатовано спалено живцем нацистами під час каральних операцій, в 250 «робочих» таборах та 110 гетто, розміщених на території України, в гестапо та загинули в підпіллі, радянських партизанських загонах.

2,4 – 2,8 млн. українських громадян вивезено до Німеччини на примусові роботи. З них 1,1 млн. не повернулись до рідних осель, навіки залишившись покоїтись на чужині.

З лютого 1944 по січень 1946 років радянськими спеціальними органами вбито 110785 членів націоналістичного підпілля та вояків УПА. В бойових діях проти них загинуло 25 тис. радянських військовослужбовців, серед яких 60 відсотків становили українські громадяни, тобто, приміром 15 тис. чоловік, переважно вихідців з сусідніх Житомирської та Вінницької областей.

Не всі українці по закінченню війни повернулися на Батьківщину. Частина їх з різних причин залишилася на Заході. За підрахунками дослідників станом на 1947 рік в англійській окупаційній зоні Німеччини знаходилось 54580 українців, в американській – 104 тис., французькій – 19 тис., в Австрії – 21,9 тис., в Італії – 11 тис, чоловік. Всього 210,5 тисяч. Згодом вони в своїй більшості емігрували до Північної та Південної Америки, Великобританії, Австралії, Нової Зеландії, тривалий час перебуваючи там в становищі «переміщених осіб» або «біженців».

За період німецької окупації в Україні народилося 1152 тис. дітей. Померли з природних причин 2623 тис. Отже, різниця між народженими й померлими дітьми ще більше ускладнила демографічну ситуацію України на довгі повоєнні десятиліття.

Станом на 1 січня 1941 року в Україні проживало 40976 тис. чоловік. Перепис населення, здійснений в січні 1947 року, встановив його чисельність у 28799 тис. чоловік. Отже, різниця склала 12168 тисяч, тобто 29,7 відсотка. Це і є показник жертвності українців у роки Другої світової війни та її опосередкованих наслідків у перший повоєнний час.

Якщо співставити людські втрати України в роки Другої світової війни з відповідними, відносно довоєнної чисельності населення в окремих державах, то їх кількісні показники не можуть бути порівняні з нашими. Наприклад, для Польщі втрати склали 19,6 %, Югославії – 10,6%, Німеччини – 9%, Греції – 6,2%, Японії – 3,4%, Італії – 1,1%, Великобританії – 0,7 %, для США – 0,2 %.

Навіть наведені дані людських втрат України далекі від вичерпності. Над їх уточненням ще тривалий час працюватимуть все нові й нові дослідники. Ретельний пошук у цьому напрямку має бути продовжений не лише науковцями, а й широким загалом, кому дорога пам'ять про кожную людину, яку забрала від нас війна.